

JOHAN VON SACK

Ett tragiskt livsöde från 1600-talets Alunda

Av *KARIN ALINDER*

På Kydingeholms gård i Alunda socken levde på 1600-talet en man vid namn Johan von Sack. Hans mor hette som ogift Christina von Wörnstedt och var dotter till Christoffer von Wörnstedt, en tid ståthållare i Uppsala och enligt vad eftermälet förtäljer en from och god man. Redan som ogift inköpte denna Christina av kronan tre hemman »uthi Olands Häradh och Alunda Sochn belägne, nembiligen Kydinge tvåå Skatte och en half Crono eller Kyrckiohemman», och uppförde där ett säteri, som hon kallade Kydingeholm. Sedermera gifte hon sig med Otto von Sack i hans andra gifte. Hennes man härstammade från en gammal krigaresläkt i Livland, steg under Gustav II Adolfs tid till slottshauptman på Riga och Neumünde skans och slutade som häradshövding i Rasbo härad. De flesta adelsmän på den tiden voro stora jorddrottare; Otto von Sack var intet undantag. Många gårdar erhöll han i förläning och flera köpte han. På så sätt kom han slutligen att enbart i Alunda äga 12 gårdar, som vid arvs-kiftet efter hans död tillföll sonen Johan, vars levnad här skall skildras.

Denne Johan von Sack uträttade inga storverk och hans liv var långt ifrån föredömligt. Hans minne kunde därför gott glömmas utan att någon skada vore skedd. Men det material, man måste hopbrunga för att följa hans livsöde, ger oss många ovärderliga glimtar om dåtidens rättsuppfattning. Och framför allt ger det oss en god bild av hans hemtrakts förhållanden på den tiden.

Fru Christina följde tydligen tidtals sin make utomlands, ty sonen Johan är född i Augsburg år 1632. Han blev sedermera student i Uppsala, där han inskrevs vid universitetet redan år 1641. I den s. k. Bergshammarsamlingen i Riksarkivet finns ett brev bevarat, skrivet i Uppsala av sonen Johan till hans far med datum ³⁰/₂ 1647. Av brevet framgår, att han då ännu var en helt vanlig, väluppfostrad yngling, som lärde sig språk, bad att få öva sig i fäktning och önskade att få rådsamma med »farkär» om både det ena och det andra. Ytterligare några år stannade han i Sverige men deltog sedan i Karl X Gustafs polska krig på 1650-talet. Tydligen har han härvid fått fara mycket illa och troligt är att han återvände till hemlandet med bruten hälsa. Här hemma innehade han aldrig någon tjänst utan levde en adlig lantjunkares liv på Kydingeholm.

Johan von Sack tycks ha varit en bråkig och besvärlig herre. Han kom i delo med alla möjliga människor. Med en halvbror, Carl Philip, råkade han i tvist om någon arvsangelägenhet; de båda bröderna kunde tydligen ej göra upp i godo, ty tvisten avdömdes av Svea hovrätt i mars år 1661. Det dröjde ej mer än fyra år, förrän hovrätten åter måste avkunna en dom med von Sack som ena parten. Den andra var den gången en präst, »wällärde Mäster Jonas Hambræus», och tvisten rörde sig även nu om pengar.

I umgänget med underhavande var Johan von Sack tydligen en despot av värsta sort. Hugg och slag utdelades, smädelser och hot flödade från hans läppar. Hatet spirade sakta men säkert upp kring honom. Alla elaka ord och handlingar lade man noga på minnet i förhoppning att hämndens stund någon gång skulle komma.

Och Johan von Sack påskyndade i sitt övermod sin egen undergång. Det var nämligen ej endast mot underlydande han var despotisk och otidig. Han stötte sig ohjälpligt med det mäktiga prästerskapet genom att aldrig visa sig i kyrkan, ej ens vid de stora kyrkohögtiderna, att aldrig gå till nattvarden och att säga fula ord icke endast om den samtida sockenprä-

ten, »wällärde Mäster Laurentius Hontherus», utan om kyrkans tjänare överhuvud. Han angrep också åtskilliga punkter i den kristna trosläran, framför allt läran om Kristi gudom, och han hade inte förstånd att behålla sina funderingar för sig själv. Tvärtom utbasunade han dem ogenerat till andra och därtill på ett synnerligen rått och klumpigt språk. Han försökte också omvända andra till rena gudsförnekelsen. En gång skrev han ett brev till kyrkoherden, där han utslungade vilda förbannelser »önskandes öfwer Kiyrekia, präster, Kiyrekiogård, huar och en siäl etc. så många dieflar och onda andar som sanden i hafwet». Brevet ville han absolut ha uppläst från predikstolen och i sockenstugan! Detta allt var ju rena hädelsen och allvarliga saker på en tid, då människorna ännu besjälades av 30-åriga krigets religiösa patos.

Sack stötte sig ej endast med prästerna utan också med andra mer eller mindre mäktiga i samhället. Då rättsbetjänter kommo till hans gård, voro de alltid rädda för att träffa honom själv och försökte oftast förmå någon av husfolket att framföra deras ärenden. Naturligt var att han gick särdeles hårt åt Svea hovrätt, som två gånger fällt domar till hans nackdel. Ännu högre upp gingo hans anklagelser. Han skrävade ofta om att konungen var skyldig honom pengar, emedan han ej utfått sin sold för deltagandet i polska kriget. Märkvärdigt nog fällde han också yttranden, som kunde tolkas som misstro mot konungens äkta börd; han sade rätt och slätt, att kungen var »en horunge». (Samma ord använde han för övrigt även om Kristus.) Förmodligen kände han sig förbigången, emedan han aldrig fått något ämbete. Att han själv inte alls var lämplig att inneha någon tjänst, förstod han ej.

Slutligen var måttet rågat, och kyrkoherde Hontherus kände, att han måste inskrida. Han skrev ett långt brev till von Sack, daterat den 4 juli år 1676. Detta brev sändes till adressaten med socknens komminister, Olaus Bodelius, som också hade med sig »vår nådige Konungs Bööndags Placat». Det var tydligen meningen att angripa von Sack från tre fronter på en gång, genom böndagsplakatet, genom kyrkoherdens brev och

Bild 1. Kydingeholms gård, Alunda. Foto P. Bohlin 1941.

genom komministerns personliga påverkan. Brevet börjar: »Ädle och wälborne Herre Johan von Sack min högtärade gunstige Sockne Herre» och innehåller tydliga anklagelser: Johan von Sack har ej brytt sig om böndagarna, han har »prediko-ämbetets förmaningar i wädret slagit och intet achtadt. Uthan sin sielfwilliga onda natur efter följt, och så ifrån Guds bud och Herrans högwürdiga nattward i några åhr ifrån hållit». Längre fram i brevet står det att von Sack »ej kunnat betänkia i huad siälawända de ähre som sådant lefwerne före. Ty den Gudh och hans H. ordh förachta, den förachtar och Gudh igien och den Gudh öfwergifwer den öfwergifwer och Herren Gudh igien, och tå wetta wij att förbannelse der på följer». Efter åtskilliga förklarande vändningar säger han vidare, att von Sack »icke som en Christen utan som en Epicureer lefwat hafwer: Ja, han hafwer och ofta låtit försmädelser gåå af sin mun, så att det öfwerheten sådant blefwe rätt tillkiännagifwa,

worä befruchtandes att wälborne Herren finge en blasphemlig doom». Och vidare, att om inte von Sack genast visar bot och bättring, »nödgas iag sådant ogudachtigt lefwerne öfwerheten tillkienna gifwa». På samma gång vill han ej stöta sig med sin mäktige sockenbo, utan »beder iagh på det tjenstligaste, att han ville icke detta breef illa uptaga; ty Gudh weet mitt hierta att iagh will wälborne Herrens Ewiga wällfärd der medh sökia». Brevet slutar med underskriften »Wälborne Herrens Tienstwilligaste tienare medh ordet och bönen» samt namnet.

Komminister Bodelius skildrar i ett brev till konsistoriet hur besöket på Kydingeholm avlöpte. Komministern började med att för von Sack förklara meningen med sitt besök. Denne svarade, att han ingenting hade i kyrkan att göra, han hade lagen hemma. Den kunde han läsa själv, och på det sättet gick det väl också att bli salig! Bodelius svarade, att det visst inte räckte. Man måste leva efter Guds lag och bli frälst genom att tro på Jesus Kristus, varpå von Sack svarade: »Jag vet icke, om jag skall tro på en horunge eller ej»!

Nu förstod man, att det ej gick att komma till rätta med »Sacken» med så milda medel. Här måste gripas till storsläggan. Bevis och vittnen samlades. Von Sack försåg själv motparten med material. Bland annat skrev han ett regelrätt skällsbrev till kyrkoherden endast några dagar efter komministerns besök. Detta brev finns bevarat i avskrift och är i all sin virrighet och sitt dumma raseri ett så ömkligt aktstycke, att man förvånar sig över att det kunde tas på allvar av högvördiga prästerskapet. Man får det intrycket, att det är skrivet av en svagsint person, som bär agg till adressaten. Denne överöses nämligen med skällsord: sakramentskade hundsvott, prästelasse, epikureer, för att citera några av tillmälena.

Försedd med detta och det förut omtalade brevet, som von Sack ville ha offentligt uppläst, samt komministerns brev om besöket på Kydingeholm och med löfte om en massa vittnesmål trädde kyrkoherden inför konsistoriet i Uppsala den 31 januari 1677. Han refererade saken utförligt, konsistoriet tog sig en funderare, och slutligen bestämdes det, att då Svea hov-

rätts president Bengt Horn snart skulle komma till Uppsala, skulle saken föreläggas honom. Man ansåg, att ärendet var så pass allvarligt, att det borde dragas inför hovrätten.

Det blev dock ej Bengt Horn, som kom att vidtaga ytterligare åtgärder, utan vice presidenten i Svea hovrätt, Arvid Ifvarsson. Han kom nämligen ut till Alunda för »att Roterat», d. v. s. för att inspektera rotehållningen. Vid sin vistelse på trakten fick han höra en hel del om socknens beryktade adelsman, och då han kom tillbaka till Stockholm, inberättade han det i konungens råd, där saken avhandlades den 22 okt. samma år, 1677. Resultatet av denna förhandling blev ett brev till konsistoriet, där det understrykes, att fallet vore av sådan vikt, att det ej kunde tystas ned. Här måste ordentlig undersökning verkställas. Sedan skulle förfaras som lagen bjuder och förordnar.

Brevet upplästes på ett nytt sammanträde i konsistoriet den 31 okt., och det bestämdes, att en s. k. »citation» skulle sändas till von Sack, vari han ålades att infinna sig i Uppsala om fjorton dagar för att stå till svars för sina synder. Likaså avsändes ett brev till kyrkoherde Hontherus med uppmaning att vid samma tillfälle inkomma med vittnen och annat bevismaterial.

Den 14 november skulle alltså det stora slaget stå. Kyrkoherde Hontherus infann sig mycket riktigt med flera bönder som vittnen, men den som inte kom, det var Sacken! Att han hade fått kallelsen visste man, ty gårdsfogdens kvitto framvisades. Samtidigt berättade också ett av vittnena, »Johan Persson i Svistadh», att hans söner omtalat, att länsmannen icke själv vågat framlägga brevet till von Sack utan ställt det i ett fönster, såsom han vid tidigare tillfällen brukat göra, då han kom till gården med handlingar. Gårdsfogden hade denna gång blivit kallad in till von Sack för att läsa brevet högt för honom. Men då hans herre fick klart för sig, vad det handlade om, ryckte han brevet ifrån honom och läste det själv, »men fougden måste den dagen hålla sig undan för honom».

Förhöret måste följaktligen försiggå utan von Sack, och nu

rullades alla anklagelser upp. Sack hade själv sagt till läns-
mannen, att »han gifwit sigh fanen i wäld, bedit honom sam-
maledes göra», han hade skrivit svåra brev, uttalat grova
försmädelser mot Gud och Kristus, konungen, höga överheten
i allmänhet och särskilt mot prästerskapet. Alla vittnen voro
laddade, och man omtalade, att flera voro på väg in till staden.

Förståndigt nog frågade man vittnena, om verkligen en så-
dan människa som den här anklagade vore rätt klok. De be-
dyrade samstämmigt, att nog var han klok i andra avseenden!

Då man frågade, hur det kom sig, att detta ej blivit anmält
förr, framhöll kyrkoherden, att det ej varit så lätt att skaffa
vittnen, då de fruktade för von Sacks hämnd. Samtidigt här-
med begärdes hjälp åt vittnena till skydd mot den väntade
vreden. Sådan hjälp utlovades också. Alla handlingar från
förhöret sändes till konungens råd i Stockholm med begäran
om vidare direktiv i ärendet.

Rådet lät handlingarna fortsätta till hovrätten och den 26
nov. föredrogs saken där. Man fann, att det var allvarliga
anklagelser mot von Sack, och det beslöts, att ärendet skulle

Bild 2. Första sidan av Olands härads dombok 1678 med protokollet från
rättegången med Johan von Sack:

Olandz Häradz Doombook.

Anno 1678 den 11 Januarij hölts uti Alunda Sochnestugu ett Laga Extra-
ordinarie Tingh, såssom Kongelige Rijkz Senaten beordrat och anbefallat
hafwer att hållas öfwer de försmädelige ordh, dem Välborne Her Johan won
Sacken till Kydingeholm beskylles att hafwa så wäl om Gudh Alzmechtigh,
som wår nådigste Konungh fällt, närwarandes uti Högwälborne Herr Lands-
Höfdingens Ställe, Assessoren wälborne H.^r Johan Axehiell, jempte ordinarie
HäredzHöfdingen sampt Häradets wanliga Nämdbh Nembl.ⁿ

Erich Matsson ij Sandeby domare,
Oloff Matsson ij Bärstadh,
Johan Pedersson ij Fuureby,
Jöns Ehrsson ij Marme.
Carl Olofsson ij Kleef och

Anders Ehrsson Sarff.
Peder Olofss. ij Miölstadh.
Anders Matsson ij Sarringe.
Lars Peersson uti Jom.
Anders Pederss. ij Wreta.

Huarföre uthi begynnelsen oplästes Kongel: Rijkz Senatens Bref af dato den
27 Novembris sidstleden till HäredzHöfdingen Doctor Zachris Wattrangh
medh innehåldh, att såssom Välborne H.^r Johan won Sacken skal mycket
skimpeligen och försmädeligen hafwa om Gudh Alzmechtigh sampt alles wår
nådigste Konung taltt och elliest medh sitt Ogudhachtiga

Clauz Harald, Doombok.

540

Annno 1678 Den 11 Januarij Holts itti A:
linde docturssingn atz laga Extraordinarie Einng, sijnem
koninglige Rjtz Senatcn broodrat of unbefallat saksur
atz sellat saksur de sornindelige volds, sornvalborns sorn So:
sorn non daaden till aijningsolen bestillat atz saksur sa
med om Duls almyntligt, som was nalytst doming
sullt, nannasantit atz sornvalborns sorn Landtsbestyringst Nult,
Atteffore valborns sorn Johan amgholm, somst ordinarie
sornbestyringem sampt sornalotz namlige Namlit Namlit

And Mattson ij dankeby somast, Anders Ojsson Kauf.
Stoff Mattson ij Narsfald, Johan Olsson ij miellstad.
Johan sorsson ij Sunnabij, Anders Mattson ij Loringe.
Jens Ojsson ij Marnus, Lars sorsson itti sorn.
Carl Olsson ij Altnaff of Anders sorsson ij Mra. ta.

Suarfor itti begynnelsen oplastet kongel: Rjtz Senatens Brel
of dato den 27 Novembriis sijnst, som till sornbestyringem Doctor Ed:
Chris. Wattrangs med: innsalts, atz sorn valborns sorn Johan non daad
sorn skal nijnndel sornsteligem of sornbestyringem saksur om guld almynt
ligt sampt allt was nalytst doming sullt of alltist med sorn sornind
astige.

noga undersökas, innan man närmare yttrade sig i saken. (Det kan vara av intresse att påpeka, att i hovrätten satt Bengt Gyllenancker, sedermera gift med von Sacks brorsdotter och genom sitt gifte en framtida ägare till Kydingeholms gård.)

Redan dagen efter första sammanträdet blev det ny överläggning. Hovrätten hade nu också hunnit få direktiv från konungens råd, som ansåg det nödvändigt, att laglig rannsaking anställdes med von Sack. Detta blev hovrättens beslut, varpå handlingarna översändes till häradshövding Zakarias Wattrang i Olands härad.

Så kommer då den stora dagen i Alunda den 11 jan. år 1678, då »Laga extraordinarie Tingh» hölls i sockenstugan därstädes. Man kan förstå, att detta var en märklig händelse i trakten, och att sockenstugan var fylld till sista plats. Närvarande av höga överheten voro assessor Axehiell, som tjänstgjorde som vikarie för ordinarie landshövdingen Axel Lilje, samt härads-hövding Wattrang, som ju fått hovrättens uppdrag att handlägga målet. Dessutom var hela häradsnämnden församlad. (Se bild 2, som återger första sidan av protokollet i »Olands Härads Doombok».)

Då formaliteterna vid tingets öppnande voro klara, började man se sig om efter Sacken, men naturligtvis hade han inte kommit. Tinget fick veta, att »trenne beskedelige dannemän, nembligen Carl Olofsson uti Kleef Tolfman samt Mats Pederson i Fresta fierdingsman och Erich Matson i Sprötslinge», sänts till Kydingeholm för att förmå von Sack att godvilligt inställa sig. Det står i protokollet, att fram emot aftonen kom deputationen tillbaka utan Sacken och berättade, hur besöket avlupit. De hade kommit in i köket på Kydingeholm och frågat efter gårdens herre. Det sades där, att han var sjuk och låg till sängs. Gårdsfogden ombads sända ett bud in till honom och anmäla deputationen, och fogden tillsade sin dotter att gå in. Men hon vägrade »efter hon dagen tillföre hade hugg fått». Bönderna tillfrågade fogden, om von Sack var så sjuk, att det inte gick att få tala med honom. På det svarade fogden, att han nog inte var sjukare nu än vid andra tillfällen, då han

fått befallning att inställa sig till förhör. Det var tydligen hans vana att lägga sig till sängs, då livet blev besvärligt. Deputationen hade dock så småningom fått företråde och verkligen funnit Sacken sängliggande. På deras förfrågan om han ej tänkte infinna sig till tinget, svarade han endast, att han ju inte kunde komma emedan han var sjuk, och förresten visste han inte med sig, att han hade några synder att svara för.

Trots att de tre männen ej lyckades med sitt ärende, drogo de säkert en lättnadens suck, då de fingo lämna Kydingeholm. Det berättades vid tinget, att då tre tolvmän föregående år varit hos Sacken, hade han »eene Tolfmannen Johan Pedersson ij Furubÿ med ett Spantske Röör öfwer ansigtet slagit, att Blodh der af utrunnit».

Häradsnämnden enades efter överläggning om att då von Sack ej var sjukare, än att han dagen förut orkat slå sin piga, och dessutom tydligen hade för vana att simulera sjukdom, då det passade honom, godkändes ej hans uteblivande. Nämnden belöt, att kronobefallningsmannen tillsammans med två tolvmän, Anders Ersson Sarff och Anders Persson i Fresta, skulle bege sig till Sack. De hade order att så vitt möjligt få honom med sig utan våldsmedel; endast i vidrigaste fall skulle strängare åtgärder få tillgripas. Dock lades dem på hjärtat, att de därvid skulle behandla Sack »på det sätt, som honom anstode, och elliest effter Lagh och Privilegier kunde försvarligt vara». Det gick inte på den tiden att behandla en adelsman som en vanlig ofrälse. Så slutade alltså tingets första dag.

Dagen därpå, d. v. s. den 12 januari, sammanträdde tinget åter. Ännu hade ej von Sack infunnit sig, och man började med att låta doktor Wattrang, som f. ö. även var kunglig livmedikus, avlägga domareeden, varefter ett mål om en utjord i Stavby socken avdömdes. På eftermiddagen församlades man igen, nu i »Länsmansgården i Kleef». Och si! Där »förekom uti eegen person Wälborne Herr Johan von Sack». Han undskyllde sig med att ha varit sjuk, och det omtalades, att man ej behövt bruka våld för att få honom till tinget.

Och nu sattes hela den stora tingsapparaten i gång. Sedan

de vanliga formaliteterna undanstökats upplästes anklagelsehandlingarna och vittnesförhöret kunde börja.

Stackars von Sack! Visst var han osympatisk i allra högsta grad, men man kan ej annat än beklaga honom ändå, ty det framgår tydligt, då man tar del av detta protokoll, att han helt enkelt var sjuk. Och naturligtvis kunde han ej reda sig mot alla dessa vittnen. Alla de förut uppräknade beskyllningarna mot honom upprepades, hans elaka brev upplästes igen, de hugg och slag, han tilldelat sin omgivning under många år, hade man bevarat i minne med kuslig noggrannhet, och nu fick han igen alltsammans. För varje vittne, som uppkallades, tillfrågades Sack, om han hade något att invända, men i regel kunde han endast säga, att han inte ens kände igen den det var fråga om. Förutom kapellanen, den förut omtalade Olov Bodelius, och kronobefallningsmannen eller länsmannen, »wälbetrodde Jonas Carlsten», uppträdde 15 vittnen, de flesta dåvarande eller förutvarande underlydande till herren på Kydingeholm. Att här citera alla dessa vittnens skvallerhistorier är naturligtvis onödigt och skulle ta alldeles för stort utrymme. De upprepade egentligen sig själva undan för undan. Jag skall här endast ordagrant återge ett vittnesmål, det sjunde i ordningen, så att läsaren får en liten inblick i hur förhöret gick till.

»Michel Olofsson ij Drällinge von Sacks frällsebonde widh pass 50 åhr förekallades och von Sack tillspordes om han medh honom något wiste men swarade nej, och der näst föregaf, att om han något talt, som oförswarligt wore, det af hufwudswagheet skedt emädan han ifrån kl. 2 om middagen till kl. 4 effter midhnatt icke fått någon blundh uti sin ögon och ty enär han medh åthskillige medicamenter hade sin natur förswagath. Mickel wittnade omsijder eedeligen, att wijdh pass 10 åhr sedan om een Njåhrs Mårgon enär han till Herregården kom att reesa Herrens ährende åth Stockholm, dijt han af Herren straxt effter fierdedagen war befallat sigh att begifwa, hafwer då von Sack frågat hwarföre han icke förr hade kommit. Mickel swarade alldenstundh en Tacksäjelse dagh blifwit

Bild 3. Johan von Sacks gravplats utanför kyrkogårdsmuren vid Alunda kyrka. Foto P. Bohlin 1941.

pålyst att fijras på Nyåhrsdagen, tÿ Prästen förbudet, att någon dess färdas skulle; von Sack frågade hwem hafwer samma Tacksäjelse pålyst? Mickel swarade Kÿrckioherden sampt wår nådige Konung, von Sack sade fanen faare ij den Hundswot-ten . . . »

Sist av alla framträdde länsmanen och sammanfattade sina anklagelser mot von Sack i tre punkter: 1) skymfliga uttalanden om Svea hovrätt (i ett brev, som redan fanns i hovrätten); 2) medveten försummelse av gudstjänsten (tydligt uttalat i ett annat brev), samt 3) von Sacks oförsvarliga sätt att behandla kronobetjänterna, då de kommo till Kydingeholm.

Nog försökte von Sack försvara sig, men det lyckades mycket dåligt för honom. Vad kronobetjänterna beträffar »tillstodh han sigh allenast eena reeso hafwa Pijstolen framlagt, emädan de otijdiga sigh förhållit». För övrigt hade han ingenting

annat att komma med än sin »Hufwudswagheet», som han påstod berodde på att han både frusit, svultit och på andra sätt farit illa, då han var i kronans tjänst under polska kriget. Dessutom omtalade han, och det intygades också av några bland de närvarande, att han vid ett tillfälle »som allom nu witterligt är af skiälmar och öfwerådigt folck blifwit slagen och ij sitt Hofwudh såradh, der af hans förståndh stoort meen tagit». Redan i början av vittnesförhøret hade han förresten helt spakt sagt, att det var inte mycket att fästa sig vid, vad han pratat och skrivit, »effter som han icke mer än ett stop öhl kan fördraga för än han drucken och wimmelkantigh blifwer». Som det dracks mycket öl på den tiden, är det väl troligt, att Sack gick omkring i ett permanent tillstånd av wimmelkantighet.

Då förhøret var slut tillspordes häradsnämnden, »hwad hwar och en wille offanbemälte von Sacks wäsende döma, Men swarade, att alldenstundh han uti sin Ungdom så wäl som sijdermeera illa hantheradh. tÿ enär han drucken blifwet, wäl aff hofwudswagheet kunnat de ordh fälla, som han nychter måst ångra». Någon dom var det lyckligtvis ej fråga om. Protokollet skulle endast insändas till kungliga hovrätten att underställas dess »högwijsa omdöme och Uthslagh», och vad von Sacks person beträffar bestämdes det, att han skulle kvarstanna i länsmansgården för sin klena hälsa. Det hade tydligen gått upp för vederbörande, att han verkligen var sjuk. Kanske var detta Wattrangs förtjänst. Han var ju läkare.

Så gick en tid igen. Men den 2 mars vid ett sammanträde i hovrätten lät vice presidenten Arvid Ifvarsson genom sin vikarie — han var själv sjuk — omtala, att det ingått under rättelse om att von Sack låg svårt sjuk på länsmansgården i Alunda. Han bad rätten göra något åt saken, och det bestämdes, att brev skulle avgå till konsistoriet i Uppsala med begäran, att detta skulle utvälja några »alfuarsamme och nijt-älskande menn af prästerskapet», som skulle besöka von Sack, giva honom undervisning i kristendomens stycken och hjälpa honom i hans sjukdom, så att han ej »i wahnskötsel och

mangel af nödige tillbehör, iemmerligen afgå och förderfuas måtte». Brevet föranledde konsistoriet att tillskriva mästern Melander i Börstil, komministern i Alunda och prostens i Tuna. Kyrkoherde Hontherus i Alunda befann sig i Stockholm vid riksdagen.

Det verkliga handläggandet av målet i hovrätten skedde först den 7 maj. Det digra protokollet från rannsakingen i Alunda upplästes och begrundades. Några frågor ansågos dock ännu dunkla, och dessutom ville man läsa ett av von Sacks brev, som man ännu ej tagit del av. Det visade sig därför nödvändigt att uppskjuta saken för ytterligare utredning. Härads-hövding Wattring skulle hålla ännu en rannsaking med den skyldige och landshövding Lilje skulle underrättas, så att han kunde närvara.

Denna nya rannsaking hann dock aldrig äga rum, och någon slutlig dom i hovrätten har heller aldrig fällts över Johan von Sack, ty den 29 maj anmälde kyrkoherde Hontherus till konsistoriet, att den anklagade avlidit på länsmansgården i Alunda. Han hade på sistone ångrat sina synder, kallat till sig kyrkoherden, gjort syndabekännelse och anammat nattvarden. Han hade även bätt Gud och människor om förlåtelse för allt det onda, han åsamkat dem genom sina försmädelser, och sagt, att allt endast berodde på överilning i hastigt mod.

Nu frågade kyrkoherden, hur det skulle ordnas med hans begravning. Denna fråga lät konsistoriet gå vidare till Svea hovrätt, där saken avhandlades den 26 juli. Där föreslogs, att von Sack skulle utan alla ceremonier nedgrävas på norra sidan av kyrkogården, så framt ej konungens råd hade något att invända. Men det hade tydligen rådet! Där ansågs, att »bemålde Sack skulle om nattetid aff sitt eget folk utbäras och utom Kyrkiogården nedergrafwas wedh vägen, på dhet han till alla förbij gåendes spott och sin ewiga wahnära ligga må, warandes alldeles owärdig medh andras döda mull at betäckas». Naturligtvis blev detta också hovrättens beslut, varom besked sändes till Uppsala att vidarebefordras till Alunda.

Och nu vilar Johan von Sack på den lilla trekanten vid

södra sidan av Alunda kyrkogård. Hans grav omspolas av alla himmelens vindar, och solen belyser den från sin uppgång till sin nedgång; hans gravplats är därför ej den sämsta, fast han icke ligger i »vigd jord». Det går en sägen i trakten, att Sack under sin fängelsetid sagt, att som bevis på hans oskuld skulle en gång ett egendomligt träd komma att växa på hans grav. Det lär också ha växt något märkvärdigt träd där, fast det nu för länge sedan är borta. Någon oskyldig martyr har dock ej folkfantasiens lyckats göra honom till, trots att det alltså funnits en liten ansats. Och det är han ju heller inte alls värd. Men vad beträffar den »ewiga Wahnäran», så är evigheten ibland rätt kort. Nu småle vi åt forna tiders rättsuppfattning i många fall och beklaga de stackars människor, som träffades av lagens straffande hand i stället för att få den lämpliga vård och det skydd, de i sin hjälplöshet så väl behövde.

ANVÄNDA KÄLLSKRIFTER.

Olands härads dombok år 1678 (Riksarkivet, Stockholm);
Alunda pastoratshandlingar (Landsarkivet, Uppsala);
Uppsala domkapitels förhandlingar (Landsarkivet, Uppsala);
Svea hovrätts protokoll (Riksarkivet, Östermalmsavd., Stockholm);
Svea hovrätts dombok (Riksarkivet, Östermalmsavd., Stockholm);
Uppsala läns jordebok (Kammararkivet, Stockholm);
Bergshammarsamlingen (Riksarkivet, Stockholm).